

Câteva considerații privitoare la sculptura figurativă din bisericile romanice săsești din Transilvania¹

Sebastian CORNEANU

Universitatea „Lucian Blaga” din Sibiu

Lucian Blaga University of Sibiu

Personal e-mail: sebastian.corneanu@ulbsibiu.ro

Several Reflections Concerning the Figurative Sculpture in the Romanesque Churches of the Transylvanian Saxons

The present study contains some brief observations concerning the defining elements of the Romanesque sculpture, observed in the churches of the Transylvanian Saxon communities. In the works already published, we have found that there is a provincial component of Romanesque architecture and sculpture, mainly due to the rural communities in which these were built. Beyond the rural specificity, in sculpture is a consistent thematic repertoire is present, with a well-defined moralizing character.

Keywords: Transylvania, Romanesque style, church, portal sculpture, iconography, moral

Prezente în număr mare în satele din zona centrală și de sud a Transilvaniei, ridicate pe coline, dar ascunse în spatele zidurilor care cândva le apărau, deseori părăsite și ruinate, bisericile săsești își păstrează istoria și poveștile individuale bine ferecate în spatele porților de lemn închise. Nu toate sunt amplasate în zone frecventate de turiști, așa cum este cazul Biertanului, Cisnădioarei, Cisnădiei etc., ceea ce le face cu atât mai vulnerabile uitării, părăsite fiind de enoriașii care au plecat în Germania, comunitățile numeroase odinioară fiind acum reprezentate, într-un caz fericit, de câțiva bătrâni care au ales să nu emigreze. Fiecare dintre sate avea biserica lui, amplasată în general pe zona cea mai înălțată a așezării, înconjurată de ziduri de apărare, apoi de livezi de meri sau pruni, deasupra tuturor înălțându-se, de regulă, turnul pătrat. Aceste turnuri care se ȋtesc dintre copaci sunt un soi de marcă vizuală a ȋntregului podiș al Transilvaniei, ce contribuie din plin la atracția pe care zona o exercită asupra turiștilor. În

spatele zidurilor, la umbra turnurilor, se află opt secole de istorie, la care se adaugă bagajul social și cultural pe care foștii coloniști și l-au adus din zonele de origine, transplantându-l în aria Transilvaniei medievale, asupra căreia și-au pus o amprentă definitorie.

Această atmosferă specifică ne-a determinat, cu ceva ani în urmă, să abordăm problematica sculpturii romanice din Transilvania, rezultatele cercetării fiind concretizate ȋntr-o carte și o serie de studii, la care vom face referire în rândurile care urmează. Abordările din acestea sunt cu siguranță perfectibile, rămânând ca cercetătorii interesați să le ia în considerare ca eventuale puncte de plecare pentru abordările lor. Studiul de față nu-și propune o abordare dialectică a sculpturii romanice din bisericile săsești transilvănene, ci doar o enunțare a câtorva caracteristici ale acesteia, care sunt tot atâtea precizări, cu valoare oarecum concludivă, ce se adaugă la cele scrise până în prezent de către noi.

Caracterul provincial al sculpturii romanice săsești

din Transilvania

Deși pare o caracteristică de bază, acesta este mai degrabă rezultatul izolării comunităților de coloniști, care sunt departe de zonele lor de proveniență, implicit de modelele arhitecturale și plastice întâlnite în acestea. Un aport deosebit la acest caracter pseudo-provincial și-l aduce dimensiunea redusă a comunităților inițiale, mijloacele materiale și posibilitățile economice nepermițând acestora să edifice monumente de mari dimensiuni. Pe măsură ce obstacolele locale săsești evoluează și se coagulează în comunități urbane și rurale mai puternice arhitectura și sculptura evoluează corespunzător, conducând în mod firesc la monumentele de dimensiuni ample, construite în stil gotic, sau la bisericile fortificate în care se mai păstrează însă câte ceva din structura originală.

Elementul care determină însă acest caracter provincial este, în principal, absența unor ateliere locale de sculptură. Cu excepția celor trei ateliere² ce au lucrat la cea de a doua catedrală romano-catolică din Alba Iulia, în ambianța transilvăneană nu par să se manifeste alte grupuri de meșteri sau calfe permanente, ci mai degrabă o serie de lucrători itineranți, care execută la cerere diferite lucrări. În sculptură această tendință se manifestă prin formele decorative plate, prin absența clară a volumelor reprezentărilor umane sau animale, prin inabilitatea de a reda proporțiile reale ale figurilor, printr-o oarecare caricaturizare a chipurilor umane.

Un exemplu, ales arbitrar, care pledează pentru acest tratament simplificat al formelor îl întâlnim în cazul celor două reliefuri cu tema „arborele vieții” ce apar în lunetele portalurilor de la Ocna Sibiului și Vurpăr.³ Dincolo de încărcătura tematică amplă a acestora, sunt câteva argumente care pledează pentru o oarecare inabilitate a pietrarilor care le-au executat (fig. 1, fig. 2). Astfel, caracterul plat al ambelor reliefuri, ce nu se detașează de fundal decât pe un singur nivel, modul rudimentar, schematizat, în care este realizat arborele, figurile grotosești ale animalelor schematizate și în același timp caricaturizate, la care se adaugă sugerarea volumelor prin incizii (fig. 2) sunt argumente care pledează pentru o oarecare inabilitate în redarea personajelor, pe care o au meșterii ce au executat sculpturile.

Incongruența stilistică a sculpturii romanice din bisericile săsești se asociază cu caracterul rural descris mai sus, fiind cauzată parțial de originea zonală diferită a coloniștilor, modelele arhitecturale și reperiile sculpturale pledând pentru surse diferite. Un argument mai probabil pentru diferențele stilistice și tehnice prezente la sculpturile a diferite monumente, aproximativ contemporane, sunt influențele externe exercitate de doi poli artistici. Unul dintre aceștia este șantierul asociat abației cisterciene de la Cârța, ale cărui influențe sunt prezente la monumentele săsești din sudul și centrul Transilvaniei. Celălalt pol

este constituit din atelierele care au lucrat la catedrala romano-catolică Sf. Mihail din Alba Iulia, o parte din calfe lucrând cu siguranță și la alte monumente. La cele două posibile influențe exercitate se adaugă și prezența pietrarilor itineranți, care au intervenit ulterior asupra diferitelor elemente arhitecturale, un exemplu fiind portalul bisericii evanghelice din Hosman, unde figurile din arhivoltele acestuia sunt adăugate ulterior, existând diferențe stilistice și tehnice clare între ele și capitellurile coloanelor (fig. 3)⁴.

Ca o concluzie, se pare că acest caracter provincial al sculpturii romanice săsești din Transilvania este rezultatul secundar al unor influențe multiple, ce se manifestă în perioada cuprinsă aproximativ între 1200-1280, atunci când comunitățile din ce în ce mai prospere intră într-o adevărată emulație, care are drept rezultat apariția a numeroase reperi figurative, unele executate de pietrari mai puțin abili din punct de vedere stilistic și tehnic, dar cu tematici foarte clare.

Caracterul moralizator al sculpturii romanice figurative săsești.

O caracteristică generală a sculpturii romanice europene este funcția ei ilustrativă, subordonată religioasă care determină conceptual o serie întreagă de teme morale, izolate sau aflate în relație directă unele cu altele. În ambianța săsească transilvăneană, dincolo de caracterul ei periferic, sculptura romanică relevă un conținut tematic bogat, cu diverse surse de inspirație, subiectele ales fiind preponderent moralizatoare. Acest fenomen a fost abordat într-o serie întreagă de studii personale⁵, care au ca obiect caracterul moralizator al diverselor scene plasate în portalurile bisericilor săsești din județul Sibiu, acel fenomen de emulație, menționat mai sus, fiind pregnant în cazul bisericilor din Avrig, Săcădate și Hosman.

Tratate pe larg în studiile deja publicate, scenele sunt diferite din punct de vedere tematic, caracterul moral putând fi observat cu ușurință la fiecare, în măsura în care starea de conservare o permite. Din păcate, la biserica evanghelică din Avrig, precum și la cea luterană din Săcădate sunt observabile doar câteva dintre scenele aflate în portaluri (fig. 4, fig. 5). Se observă totuși dorința pietrarului de ilustra scene complexe, la Avrig, în opinia noastră, apărând clar reprezentată o scenă definită ca „lupta Crediței cu Idolatria”⁶ (fig. 6), în vreme ce la portalul bisericii luterane din Săcădate temele complexe, deși există, sunt neidentificabile (fig. 5). Dintre temele simple este recognoscibil evanghelistul Ioan, reprezentat ca vultur cu cartea în cioc, apoi un presupus evanghelist - Marcu - ilustrat ca personaj masculin ce stă pe un leu, la care se adaugă un capitel cu atlanți îngenucheați⁷.

Excepția de la regulă, în ceea ce privește starea de degradare a figurilor, o constituie portalul bisericii evanghelice din Hosman (fig. 3), în ale cărui arhivolte scenele religioase sunt grupate într-un discurs tematic

coerent, alcătuit din momente ce, în opinia noastră, ilustrează tema generală a Penitenței⁸. De la stânga la dreapta, succesiunea scenelor creează o narațiune, în care fiecare moment punctează etapele pe care le parcurge un om către iertarea păcatelor, plecând de la *ispitire*, trecând prin *spovedanie*, *prescrierea canonului*, *ispășire*, *iertare* și, în final, *întoarcerea în sânul bisericii* (fig. 7).

Abordate ca simptomatice, aceste trei portaluri relevă, fără dubiu, preferința comunităților săsești pentru scene ilustrative cu o încărcătură morală deosebită, caracterul lor singular în cadrul monumentului pledând tocmai pentru importanța lor educativă. Dacă luăm în considerare faptul că în perioada în care s-au sculptat aceste portaluri singurele figuri cu caracter mimetic erau amplasate în cadrul bisericilor din comunitate, de regulă în locurile cu vizibilitate maximă, este clar faptul că aceste scene corespund, cu siguranță, unei strategii de reprezentare conform căreia important este ca credinciosul să vadă cât mai des aceste imagini moralizatoare.

Revenind la ideile enunțate la începutul acestui scurt studiu, se cuvine să facem o observație înainte de a încheia. Deși opinia noastră este că am abordat o parte amplă a plasticii figurative din bisericile săsești din Transilvania există o necunoscută, pe care doar restaurările sau consolidările ulterioare ale monumentelor o pot scoate la lumină. Este vorba despre acele sculpturi care au fost fie îndepărtate, fie acoperite cu tencuială atunci când a intervenit Reforma luterană din secolul XVI iar majoritatea comunităților săsești au schimbat confesiunea. Opinia noastră este că există o serie întreagă de reliefuri, acoperite cu tencuială sau pur și simplu refolosite, care așteaptă să fie descoperite de către restaurator sau arheolog. Astfel, subiectul cercetărilor noastre, pe care deocamdată îl punem în suspensie, deoarece nu dorim să ne repetăm, rămâne un posibil câmp al abordărilor viitoare, pe măsură ce elemente și date noi își fac apariția.

Note:

1. Studiul de față este versiunea revizuită, în limba română, a lucrării *EINIGE BETRACHTUNGEN ZU DER FIGÜRLICHEN BAUPLASTIK AN DEN ROMANISCHEN KIRCHEN DER SIEBENBÜRGER SACHSEN*, apărută în revista *FORSCHUNGEN ZUR VOLKS- UND LANDESKUNDE*, Band 60/2017, p. 27-37
2. Virgil Vătășianu, *Istoria artei feudale în Țările Române*, București, 1959, p. 45-55.
3. Sebastian Corneanu, *Die Darstellung des Lebensbaumes auf den Portalen der siebenbürgischsächsischen Kirchen aus Salzburg/Ocna Sibiului, Burgberg/Vurpär und Draas/*

Draușeni, în vol. *Forschungen zur Volks -und Landeskunde*, nr. 55/2012, pag. 100; Corneanu Sebastian, *Arborele vieții în portalurile bisericilor săsești din Ocna Sibiului, Vurpär, Draușeni*, în *Transilvania*, nr. 4/2014, pag. 36; Constantin Sebastian Corneanu, *Amprente în piatră: figurativ și decorativ în sculptura romanică și gotic timpurie din Transilvania*, Sibiu, 2015, p. 126-128.

4. Vătășianu, *Istoria...* p. 59; Mihaela Sanda Salontai, *Portalul bisericii evanghelice din Hosman*, în *Artă, Istorie, Cultură. Studii în onoarea lui Marius Porumb*, Cluj Napoca, 2003; Corneanu, *Amprente*, p. 141.

5. Sebastian Corneanu, *Der Kampf des Glaubens gegen die Götzenanbetung. Eine moralisierende Darstellung auf dem Portal der evangelischen Kirche in Freck/Avrig (Kreis Hermannstadt/Sibiu)*, în vol. *Forschungen zur Volks -und Landeskunde*, nr. 57/2014, pag. 69; Sebastian Corneanu, *Ilustrarea Penitenței în sculpturile din arhivoltele portalului bisericii evanghelice din Hosman, județul Sibiu. Interpretare iconografică*, în *Transilvania*, nr. 2/2011 p. 45; Sebastian Corneanu, *Die Darstellung der Buße. Eine ikonographische Interpretation der auf den Archivolten des Portals der evangelischen Kirche in Holzmengen /Hosman (Kreis Hermannstadt/Sibiu) vorhandenen Skulpturen*, în vol. *Forschungen zur Volks - und Landeskunde*, nr. 54/2011, pag. 121; Corneanu, *Amprente*, p. 137-151.

6. Corneanu, *Der Kampf des Glauben*, p. 71-72; Corneanu, *Amprente*, p. 137-138.

7. Sebastian Corneanu, *Trei portaluri decorate cu scene moralizatoare. Studiu de caz - portalul bisericii evanghelice din Săcădate*, în *STUDIA UNIVERSITATIS CIBINIENSIS - Series Historica*, nr. 13/2016, pag. 206-207; Sebastian Corneanu, *Moralisierende Darstellungen an drei romanischen Kirchenportalen. Fallstudie zum Portal der evangelischreformierten Kirche von Sakadat (Kreis Sibiu / Hermannstadt)*, în vol. *Forschungen zur Volks -und Landeskunde*, nr. 59/2016, pag. 31-32.

8. Corneanu, *Ilustrarea Penitenței*, p. 46-48; Corneanu, *Die Darstellung der Buße*, p. 123-125; Corneanu, *Amprente*, p. 142-149.

Bibliography:

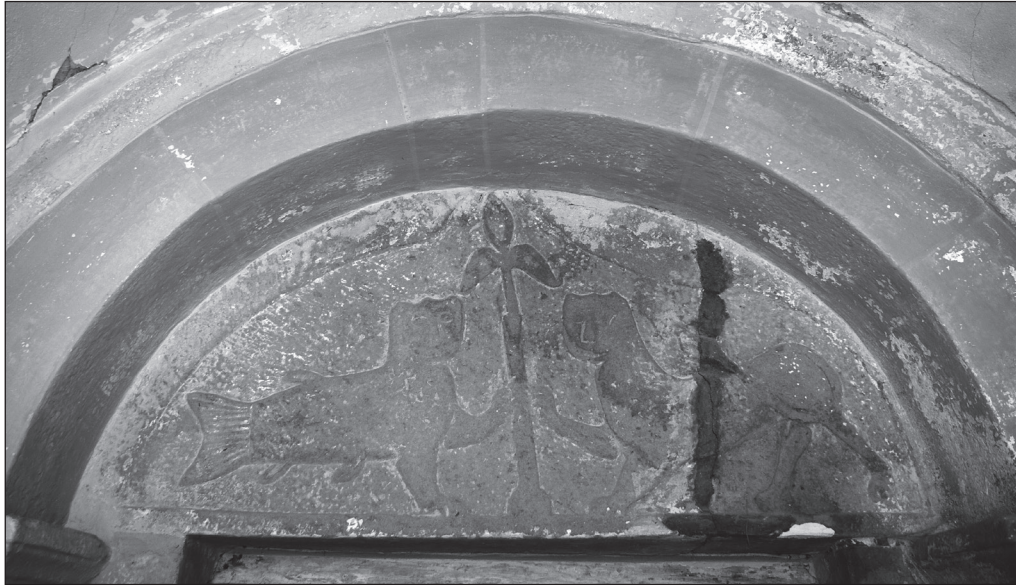
Corneanu Sebastian, *Der Kampf des Glaubens gegen die Götzenanbetung. Eine moralisierende Darstellung auf dem Portal der evangelischen Kirche in Freck/Avrig (Kreis Hermannstadt/Sibiu) / The Illustration of the Penance Sacrament. An Iconographic Approach of the Carved Scenes*

Corneanu Sebastian, *Die Darstellung der Buße. Eine ikonographische Interpretation der auf den Archivolten des Portals der evangelischen Kirche in Holzmengen / Hosman (Kreis Hermannstadt/Sibiu) vorhandenen Skulpturen*, în vol. *Forschungen zur Volks - und Landeskunde*, nr. 54/2011;

- Corneanu Sebastian, *Ilustrarea Penitenței în sculpturile din arhivoltele portalului bisericii evanghelice din Hosman, județul Sibiu. Interpretare iconografică / The Illustration of the Penance Sacrament. An Iconographic Approach of the Carved Scenes on the Portal of the Protestant Church in Hosman*, în *Transilvania*, nr. 2/2011;
- Corneanu Sebastian, *Moralisierende Darstellungen an drei romanischen Kirchenportalen. Fallstudie zum Portal der evangelischreformierten Kirche von Sakadat (Kreis Sibiu / Hermannstadt) / Three Portals carved with Moralizing Scenes. A Case Study - The Portal of Protestant Church from Sakadat (Sibiu County)*, în vol. *Forschungen zur Volks -und Landeskunde*, nr. 59/2016;
- Corneanu Sebastian, *Trei portaluri decorate cu scene moralizatoare. Studiu de caz - portalul bisericii evanghelice din Săcădate / Three Portals carved with Moralizing Scenes. A Case Study - The Portal of Protestant Church from Săcădate*, în *STUDIA UNIVERSITATIS CIBINIENSIS - Series Historica*, nr. 13/2016;
- Corneanu Constantin Sebastian, *Amprente în piatră: figurativ și decorativ în sculptura romanică și gotic timpurie din Transilvania / Prints in Stone: Decorative and Figurative in the Romanesque and Early Gothic Sculpture from Transylvania*, Sibiu, 2015;
- Corneanu Sebastian, *Arborele vieții în portalurile bisericilor săsești din Ocna Sibiului, Vurpăr, Drăușeni / The Tree of Life in the Portals of Churches from Ocna Sibiului, Vurpăr, Drăușeni*, în *Transilvania*, nr. 4/2014;
- Corneanu Sebastian, *Die Darstellung des Lebensbaumes auf den Portalen der siebenbürgischsächsischen Kirchen aus Salzburg/Ocna Sibiului, Burgberg/Vurpăr und Draas/Drăușeni / The Tree of Life in the Portals of Churches from Ocna Sibiului, Vurpăr, Drăușeni*, în vol. *Forschungen zur Volks -und Landeskunde*, nr. 55/2012;
- Corneanu Sebastian, *on the Portal of the Protestant Church in Hosman*, în vol. *Forschungen zur Volks -und Landeskunde*, nr. 57/2014;
- Salontai Mihaela Sanda, *Portalul bisericii evanghelice din Hosman / The Portal of the Protestant Church from Hosman*, în *Artă, Istorie, Cultură. Studii în onoarea lui Marius Porumb*, Cluj Napoca, 2003;
- Vătășianu Virgil, *Istoria artei feudale în Țările Române / The History of the Feudal Art in The Romanian Countries*, București, 1959.

Arborele vieții, portal vest, biserica evanghelică din Ocna Sibiului, România

Arborele vieții, portal nord, biserica evanghelică din Vurpăr, România

Portal de vest, biserica evanghelică din Hosman, România

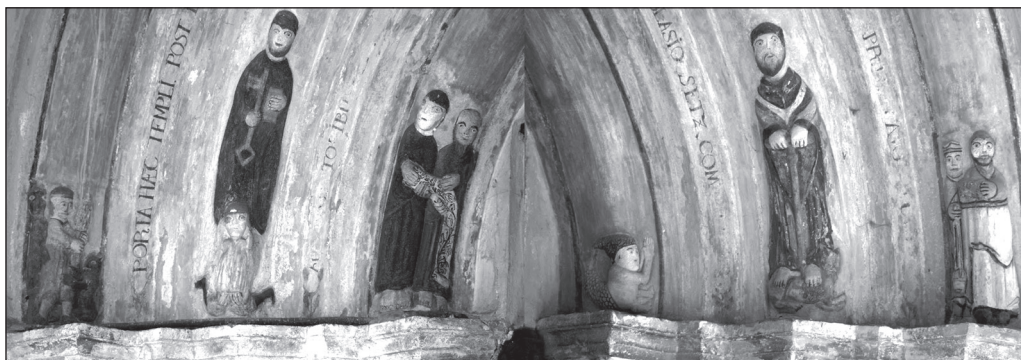
Portal vestic, biserica evanghelică
din Avrig, România

Portal vestic, biserica luterană
din Săcădate, România

Lupta Credinței cu idolatria, portal vest, biserica evanghelică din Avrig, România

Arhivolte, portal vestic, biserica evanghelică din Hosman, România